

SE, ET ORD UTEN INNHOLD?

ARNE HALVORSEN¹

ABSTRACT. The aim of this lecture is to present to those who are more or less newcomers to the field of grammar, in a hopefully pedagogical way, a more unified description of the so-called reflexive Romanian pronoun *se* than the one usually found in grammars, which often place too much emphasis on the fact that it "reflects" the grammatical subject. It will be argued that the pronoun's main function is to change the basic structure of a verb, a change that affects both the syntactic functions and their semantic roles.

Key words: Romanian *se*, verb valency, semantic roles

1. Innledning

Målet med dette foredraget er å gi en mer helhetlig beskrivelse av det refleksive rumenske pronomen *se*. Jeg vil begrense beskrivelsen til det eneste "virkelige" refleksive pronomen i akkusativ, tredje person, og holde utenfor dativformen (*își*) og de personlige pronomen i første og annen person, som jo også kan brukes refleksivt.

Når jeg har gitt foredraget tittelen "Se, et ord uten innhold?", er det delvis for å prøve å vekke nysgjerrighet for et grammatisk emne, men også fordi man kan lure på hva som er pronomenets semantiske bidrag i visse kontekster, som f. eks. i (1):

- (1) **Frunzele (se) îngălbenesc**
'Bladene gulner'

Med eller uten ordet *se* synes setningen å bety nøyaktig det samme.

Man kan også stille spørsmålsteget ved den rolle *se* spiller når pronomenet er fast bestanddel av et verb, som ved verbene **a se căi** 'å angre', **a se teme** 'å frykte'. I tradisjonell rumensk grammatikk kalles slike verb *verbe reflexive obligatorii sau inerente*, men vi kan vel være enige om at de er refleksive bare når det gjelder form, for sett fra et synkront standpunkt fremstår *se* som et element uten innhold.

Skal vi kunne finne ut hvilken rolle *se* kan ha, må vi utelate eksempler av den typen vi nettopp har omtalt og konsentrere oppmerksomheten om tilfeller hvor pronomenet spiller en mer aktiv rolle i setningsstrukturen.

2. Refleksiv, et dekkende navn?

Som kjent kalles *se* refleksivt pronomen fordi det har – skal vi si som innhold – å reflektere, å vise tilbake til subjektet i den setningen det opptrer i, som i eksempel (2):

---

¹ NTNU Trondheim, Norge E-mail: arne.halvorsen@hf.ntnu.no

- (2) **Ion se spală**
'Jon vasker seg'

I slike tilfeller synes navnet *refleksivt pronomen* å være helt dekkende for bruksmåten. Men det kan man neppe si om den rolle *se* spiller i eksempler som (3) og (4):

- (3) **S-a furat un papagal care știe două limbi.**
'Det er blitt stjålet en papegøye som snakker to språk'
- (4) **Se merge prea rar la cinema în ultimul timp.**
'Folk går for sjelden på kino nå for tiden'

Om *se* i (3) kan sies å vise til subjektet *un papagal*, er det i hvert fall snakk om en annen type henvisning enn i (2), og i eksempel (4) fins det overhodet ikke noe element som *se* kan vise til.

Det det gjelder, er å finne fram til en beskrivelse som bedre ivaretar de forskjellige bruksmåtene *se* kan ha, slik disse er illustrert gjennom eksemplene (2), (3) og (4).

3. Noen nødvendige tekniske termer

La meg først definere noen tekniske termer, svært så elementære vil nok noen si, men nødvendige for å forstå hva dette dreier seg om:

En kan beskrive et verb på forskjellige måter, men en definisjon som er relevant i denne sammenheng, er å si at et verb er det fundamentale elementet i en setning, og som bestemmer hvor mange nominale ledd det kan ha knyttet til seg (slike ledd kalles *komplementer*, *utfyllinger* eller *valensledd* i forskjellige beskrivelsesmodeller). Et verb som knytter til seg to nominale ledd (substantiver eller pronomen), som **a spăla** 'å vaske', kalles toverdig eller bivalent. Det vil ha et *subjekt* og et *objekt*, som i eksempel (5):

- (5) **Ion spală mașina.**
'Jon vasker bilen'

I tillegg til å tilskrive de to nominalleddene syntaktiske funksjoner må vi kunne beskrive hvilke semantiske roller eller deltakerroller de har. For vårt formål er det tilstrekkelig å skille mellom rollen å være *agens*, definert som "den som utfører en handling eller som er årsak til at noe skjer", og rollen som *ikke-agentiv* eller *patiens*, definert negativt som "den person eller ting som ikke er årsak til at noe skjer, men som er direkte involvert i verbalhandlingen på en annen måte". I vårt eksempel (5) er **Ion** ikke bare det grammatiske subjekt, men også agens; **mașina** er ikke bare grammatisk objekt, men har også rollen som patiens. Det kan virke som om dette er en unødvendig fordobling av termer, men som bekjent er det bare i tradisjonell grammatikk at subjektet defineres som "den person som utfører handlingen". Å være den aktive deltaker i verbalhandlingen er bare én av de mange forskjellige interpretasjoner det grammatiske subjektet kan få, avhengig av verbet.

Resultatet av å erstatte ordet **mașina** med det refleksive pronomen *se*, som i eksempel (2), kan beskrives på forskjellige måter. En kan f. eks. si at i slike tilfeller relaterer subjekt og objekt til samme størrelse, eller at de har samme referent og altså er koreferensielle. Atter andre beskrivelsesmåter er å si at *se* har

som antesedent subjektet i setningen eller at pronomenet er bundet av subjektet. Her skal vi si at resultatet av å bruke det refleksive pronomen er å redusere antallet referensielle områder (eller referenter) fra to til ett, ettersom de to ordene **Ion – se** utvilsomt utgjør ett referensielt område.

En slik sammenslåing av to referensielle områder til ett er ikke mulig ved alle verb. Ved enkelte verb viser nominalleddene obligatorisk til to forskjellige referensielle områder, slik som f. eks. verbet **a amenința** 'å true'.

La oss nå se hvordan pronomenet *se* fungerer sammen med verb fra forskjellige kategorier: Først såkalte *transitive* verb, som har altså har to ledd knyttet til seg og er toverdige- eller bivalenteog så *intransitive verb*, som har ett nominalledd og kalles enverdige eller monovalente.

4. Transitive verb

La oss først se på tilfeller hvor subjektet har en personreferent.

Ved transitive verb (som kan ha enten *direkte* eller *indirekte* objekt), kan det refleksive pronomen bli erstattet av andre typer nominalledd, som vist ovenfor (**Ion se spală/spală mășina**), eller av null, som i (7), sammenliknet med (6):

(6) **Ion se gândește tot timpul la ea.**

'Jon tenker hele tiden på henne'

(7) **Ion a gândit correct.**

'Jon har tenkt riktig'

I slike tilfeller blir verbet intransitivt uten *se*, og det er en relativt subtil forskjell i betydning mellom de to bruksmåtene (**a se gândi** = å rette tanken mot, **a gândi** = å vurdere). I andre tilfeller er forskjellen i betydning klarere, samtidig som nærvær av det refleksive pronomen på samme måte endrer verbets konstruksjon, sml. (8) og (9):

(8) **Ion se așteaptă la un rezultat bun.**

'Jon forventer seg et godt resultat'

(9) **Ion așteaptă pe cineva.**

'Jon venter på noen'

Med et flertallssubjekt kan *se* fylle en annen rolle enn det vi har sett til nå, som i (10):

(10) **Ionescu și Popescu se salută.**

'Ionescu og Popescu hilser på hverandre'

Denne bruksmåten, kalt *resiprok*, er ganske forskjellig fra den refleksive, for det er jo ingen referensiell identitet mellom subjektet og pronomenet *se*: Logisk sett har vi ikke **Ionescu – se + Popescu – se**, men et gjensidighetsforhold i den forstand at referentene for subjektet er etter tur agens og patiens, dvs. **Ionescu îl salută pe Popescu + Popescu îl salută pe Ionescu**. Så hva er rollen til *se*? Åpenbart den samme som den vi har sett i eksempler av typen (2) **Ion se spală**, nemlig den å redusere de referensielle områdene til ett, et område hvor de to deltakerne virker på hverandre. I parentes kan det noteres at visse verb har så å si en resiprok betydning innebygget, noe som gjør at et resiprokt pronomen ikke føles

nødvendig og kan utelates, jfr. engelsk og norsk 'They kissed/de kysset' og kanskje også rumensk **Au pupat?**

Før vi forlater bruken av *se* sammen med en personreferent, må det nevnes at det er ikke alltid entydig hvilken rolle pronomenet spiller. En setning som (11), med verbet **a înroși** 'å gjøre/bli rød', er i prinsippet tvetydig, en tvetydighet som bare konteksten kan oppløse:

(11) **Ana se înroșea.**

Dersom en putter setningen i konteksten **/în fiecare seară/**, vil den mest sannsynlige tolkningen være 'Anna sminket seg hver kveld', altså et vanlig tilfelle av koreferensialitet mellom subjekt og pronomen. Men i en kontekst som for eksempel **/ori de câte o întrebam ceva/** er det mer sannsynlig at tolkningen vil være 'Anna rødmet hver gang jeg spurte henne om noe', hvor *se* markerer at subjektet ikke har en agentiv rolle. Verbet blir å oppfatte som intransitivt, synonymt med f. eks. **a deveni roșu** 'bli rød/rødme'.

Det fins i det hele tatt godt med unntak fra den "regel" som sier at *se* til et transitivt verb med et substantiv med personreferent som subjekt i det minste kan ha én tolkning hvor subjektet oppfattes som agens. Ta for eksempel det transitive verbet **a naște** 'å føde'. Hvis vi følger tolkningsmønstrer i eksemplene **Ion a spălat mașina** → **Ion s-a spălat**, ender vi opp med følgende ukorrekte tolkning:

(12) **Maria a născut un băiat** → **Maria s-a născut**

'Maria fødte en gutt → Maria fødte seg selv'

ukorrekt fordi Maria selvfølgelig ikke er agens, men snarere den passive deltaker i handlingen å føde.

Nå til tilfeller hvor subjektet ikke har personreferent, men tvert om en referent uten handlekraft og vilje, som **cămășile** 'skjortene'. Hva skjer om vi erstatter agenssubjektet **Ion** i (2) med et slikt ord?

(13) **Cămășile se spală la 40 de grade.**

'Skjortene vaskes på 40 grader'

Nok en gang kan vi observere at det grammatiske subjektet (**cămășile**) og pronomenet *se* utgjør ett referensielt område. Ved siden av å angi at det er en reduksjon i antall valensledd, understreker *se* at referenten ikke kan tolkes som den aktivt handlende, men som pasient.

Som kjent kalles denne konstruksjonen refleksiv-passiv (*reflexivul-pasiv*) i rumensk grammatikk. Karakteristisk for konstruksjonen er altså at agens for verbalhandlingen ikke er uttrykt. Før jeg går videre, vil jeg gjerne sitere en liten dialog jeg fant på Internett for en stund siden:

"- Salutare, știe cineva dacă s-au afixat rezultatele la admitere master psihologie?

- Bineînțeles că nu s-au afixat! Am sunat să întreb ce se mai aude și ...mare atenție ce răspuns de român cretin tipic: nu se știe. Cum adică nu se știe?? De ce folosim reflexivul? Nu mă pot obișnui cu mentalitatea asta imbecilă și păguboasă a românului."

Omtrentlig oversettelse:

"- Hei, vet noen om resultatene for opptak til master i psykologi er blitt slått opp?

- Selvfølgelig er de ikke blitt slått opp! Jeg ringte for å høre om det var noe nytt, og her har du det typisk rumenske idiotiske svaret: En vet ikke. Hva betyr det, en vet ikke? Hvorfor bruker vi refleksivet? Jeg kan ikke venne meg til denne tåpelige og ulykksalige mentaliteten hos rumenerne."

I forbifarten kan vi notere at vår "refleksivhater" reagerer voldsomt mot pronomenet *se* i **nu se știe**, men finner det helt i orden å bruke det selv i **nu s-au așisat** og **ce se mai aude**. Andre vil syns at dette er en meget praktisk konstruksjon, som gir mulighet for å unnlate å si hvem utøveren av handlingen er. Men en kan uttrykke agens – selv om det er relativt sjelden det gjøres – ved å bruke et preposisjonsuttrykk som i:

(14) **Cartea se citește de către studenți**

'Boka leses av studentene'

(15) **Se știe de toată lumea**

'Alle vet det'

I andre tilfeller er agens bare implisitt, antydnet gjennom f. eks. et måtesadverbial som i (16):

(16) **Astfel de cărți se citesc cu plăcere**

'Slike bøker leses med glede'

hvor leddet **cu plăcere** selvfølgelig henviser til den uttrykte utøveren av handlingen å lese.

5. Intransitive verb.

Som kjent er intransitive verb også kalt monovalente verb fordi de opptrer med bare et nominalt ledd, nemlig subjektet, som ved f. eks. verbet **a merge** 'å gå'.

Hva skjer når slike verb får knyttet til seg et refleksivt pronomen? En slik konstruksjon kalles i rumensk grammatikk *reflexiv-impersonal*, og er relativt frekvent, som i følgende eksempler ((4) gjenopptas her som (17)):

(17) **Se merge prea rar la cinema în ultimul timp**

'Folk går for sjelden på kino nå for tiden'

(18) **Se merge mult până acolo**

'Det er langt å gå dit'

I oversettelsene til norsk har jeg brukt 'folk' i eksempel (17) og formelt subjekt 'det' i (18), noe som er nødvendig fordi skandinavisk ikke kjenner en slik konstruksjon uten subjekt. Konstruksjonen har opptatt lingvister opp gjennom årene, og noen har foreslått å betrakte vårt pronomen **se** som et subjektspronomen i 3. person for på den måten å tilpasse slike setninger til det "normale" mønster *subjekt + verb*. En annen forklaring – som er å foretrekke – er at pronomenet *se* nok en gang har som funksjon å markere en endring i et referensielt område, mer presist å angi at subjektet er tomt eller uspesifisert.

Konstruksjonen kalles som nevnt *upersonlig*, men det ville være mer dekkende å kalle den "*a-personlig*", for et verb som for eksempel **a merge** impliserer et

personsubjekt, men som i slike tilfeller er av meget generell art eller helt uspesifisert, enten fordi utøveren av handlingen er ukjent eller fordi den talende ikke føler behov for å spesifisere hvem han/hun er. I visse kontekster kan en betrakte den logiske utøver av handlingen som en slags ekvivalent til det skandinaviske pronomen 'man/en', som i (19). I andre eksempler synes den logiske agens å være nær et 'vi', som i (20):

(19) **Nu se poate dormi cu atâta zgomot**
'En kan ikke sove i dette bråket'

(20) **Ieri s-a ajuns târziu acasă**
'I går kom vi sent hjem'

Tolkningen er avhengig av i hvilken grad den som taler, føler seg delaktig i den situasjonen som beskrives. En kan stå utenfor som en ren observatør og ytre:

(21) **S-a plecat târziu**
'Folk dro sent'

(22) **Se dormea pe jos**
'Folk sov på gulvet'

eller tvert i mot beskrive en situasjon en selv tok del i, og da kunne naturlige oversettelser være:

(21') **S-a plecat târziu**
'Vi dro sent'

(22') **Se dormea pe jos**
'Vi sov på gulvet'

Uansett er det viktig å holde fast ved det som er det karakteristiske ved denne konstruksjonen, nemlig å la subjektet/agens være uttrykt.

6. Kort tilbake til transitive verb

Underlig nok forekommer denne a-personlige konstruksjonen også ved verb som har en transitiv bruk, som verbet **a cumpăra** 'å kjøpe':

(23) **Nu se putea să nu se cumpere**
'Det var ikke mulig å ikke kjøpe'

Betingelsen for en slik *se*-konstruksjon er at det transitive verbet brukes uten objekt, i såkalt absolutt bruk. Her har pronomenet også som funksjon å slette subjektet slik at det bare er uttrykket for handlingen som gjenstår. Men det betyr heller ikke her at forestillingen om en utøver er fullstendig fraværende. Som ved refleksiv-passiv kan et adverbialledd antyde nærværet av en agens, som i (24):

(24) **Se mănâncă fără poftă**
'Folk spiser uten appetitt'

7. Konklusjon

Som vi har sett, kan pronomenet *se* "reflektere subjektet", men det er bare én – og kanskje ikke den viktigste - av de forskjellige rollene det kan ha i en setning. Det er betydelig mer dekkende å si at dets hovedfunksjon er å markere en endring i et verbs grunnstruktur, en endring som gjelder både de syntaktiske

funksjonene og deres semantiske roller: Avhengig av hvilket verb pronomenet står til, kan det markere 1) at subjektet er både agens og patiens, 2) at komponentene i et "dobbelte subjekt" etter tur er agens og patiens, 3) at subjektet er patiens, 4) at setningen ikke har subjekt og heller ikke agens, og endelig 5) at setningen verken har subjekt eller objekt og følgelig verken agens eller patiens.

SELEKTIV BIBLIOGRAFI

1. Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, București, ediția a II-a 1997.
2. Dobrovie-Sorin, Carmen, "A propos du contraste entre le passif morphologique et *se* moyen dans les tours impersonnels", *Linguisticae Investigationes*, Tome X, 1986, pp. 289-330.
3. Iordan, Iorgu/ Guțu Romalo, Valeria/ Niculescu, Alexandru, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.
4. Irimia, Dumitru, *Structura gramaticală a limbii române Verbul*, Iași, 1976.
5. Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Iași, ediția a II-a, 2004.
6. Lombard, Alf, *Rumänsk grammatik*, Lund, 1973.
7. Sala, Marius (coordonator), *Enciclopedia limbii române*, Bucuresti, 2001.